

Переклад як аспект навчання іноземних студентів

Стаття присвячена проблемам навчання іноземних студентів, зокрема перекладу.
формування мовної компетенції, опосередковане володіння мовою, контроль сформованості навичок, фахова компетенція, навчальний переклад, адаптовані тексти

Одним із найактуальніших питань процесу навчання іноземців в Україні залишається питання перекладу, як не парадоксально це звучить. Кожен вищий навчальний заклад, де навчаються іноземці, самостійно вирішує для себе питання переходу на українську мову викладання: веде підбір текстового матеріалу для вивчаючого, ознайомчого та оглядово-реферативного читання за фахом, відбирає мовленнєві конструкції для активного їх засвоєння, створює базу текстів для самостійного читання за фахом та текстів художнього й суспільно-політичного характеру з метою знайомства іноземних студентів з історією, культурою та досягненнями українського народу в галузі науки та техніки. Додамо ще поурочний словник нових слів, словосполучень, термінів, фразеологізмів, приказок та прислів'їв, необхідних студентів-іноземцям для адаптування в новому для нього мовному середовищі. Нагадаємо, що навчальний процес потерпає через брак двомовних словників термінів з фахових дисциплін, відсутність базових підручників з української мови, укладених за функціональним принципом. Таким чином, навчаючись навіть на нефілологічній спеціальності, студент-іноземець має засвоїти величезний масив лексичного матеріалу та правил його функціонування. Щоб порозумітися в новому мовному середовищі, він одразу опановує для себе ще один фах – фах перекладача.

Переклад як аспект роботи має місце під час навчання студентів-іноземців як на підготовчому факультеті, так і на старших курсах. На початковому етапі навчання переклад слід розглядати як допоміжний методичний прийом формування мовної компетенції. Як метод він має межі свого застосування. Зазначимо й негативні моменти використання перекладу, зокрема, на початковому етапі навчання. В період формування мовленнєвих навичок широке застосування перекладу може зумовити опосередковане володіння мовою, яке не можна вважати повноцінним, оскільки іноземна мова в даному разі є відірваною від процесу мислення. Справжнє ж володіння іноземною мовою полягає не в тому, щоб користуватися нею як кодом, а щоб мислити нею [1, С.9]. Застосування перекладу є доцільним для контролю рівня сформованості мовленнєвих навичок, тоді як для введення нового матеріалу краще надати перевагу засобам мови навчання: за допомогою синонімів, антонімів, застосування засобів наочності, а також за допомогою визначення семантики мовних одиниць із контексту. Переклад може бути ефективним для введення абстрактних термінів або тоді, коли тлумачення слова обмежене бідністю словникового запасу студентів. У цій ситуації переклад економить час і сили для засвоєння іншомовної лексики.

Чому ми вважаємо доцільним застосування перекладу на старших курсах? Це зумовлене його роллю активного помічника в процесі розвитку вже сформованих умінь і навичок у різних сферах мовленнєвої діяльності, включаючи формування фахової компетенції. Узагальнення отриманих знань вимагає нового рівня перекладацької діяльності майбутнього фахівця: по-перше, це повторення й поглиблення базових структур наукового стилю мовлення; по-друге, оволодіння мінімумом спеціальної термінології рідною мовою, тобто робота на випередження у вирішенні потреби, яка

неодмінно виникне після закінчення навчання й повернення на батьківщину; нарешті, це робота над синонімікою стилістичних засобів.

Завдання перекладача полягає в тому, щоб засобами іншої мови цілісно й точно передати зміст оригіналу, зберігши його стилістичні й експресивні особливості, тобто передати не лише те, що виражено, але й як це виражено [2, С.7].

Очевидно, що навчальний переклад як аспект роботи зі студентами-іноземцями суттєво відрізняється від професійного перекладу, оскільки для останнього важливо передати зміст висловлювання, його колорит, а не комплекс знань за допомогою адекватних структур, синонімічних конструкцій. На жаль, методика перекладу в курсі викладання української мови як іноземної не розроблена, тому, опираючись на досвід роботи, пропонуємо перенести методи, апробовані в методиці викладання російської мови як іноземної: на першому етапі це робота з частково адаптованими (за рахунок спрощення синтаксичних структур) текстами, а на другому – з оригінальними газетними й журнальними матеріалами, підібраними відповідно до плану повторення. Перші з названих текстів повинні містити в собі конструкції, які виражають кваліфікацію предмета, явища, подібність чи відмінність предметів і явищ, якісну характеристику предмета, явища тощо. Обсяг навчального тексту варіюється залежно від рівня підготовки студентів. Неадапованими пропонуються оригінальні статті з фахових видань або розділів монографій, бажано в поєднанні з наочністю (кресленнями, схемами, таблицями), що урізноманітнить мовленнєві вправи і допоможе семантизувати термінологію на старших курсах. Журнальні статті є хорошим базовим матеріалом для проведення дискусій, пов'язаних з актуальними проблемами сучасного світу й окремої спеціальності.

Відбираючи матеріал для читання, слід враховувати не лише лінгвістичні, але й позалінгвістичні фактори – жанр, спрямованість, спосіб викладу. Наприклад, для потвердження або спростування певного погляду пропонуємо текст-гіпотезу, а для вираження характеристики предмета або явища доцільним буде текст про хід експерименту. Якщо текст пропонується для домашнього читання, йому передують слова й вирази, необхідні для максимально адекватного засвоєння матеріалу. Під час домашнього читання студенти мають укласти власний словничок термінів конкретного тексту.

В умовах білінгвізму робота над текстом має відбуватися у два етапи. Спочатку студенти знайомляться з текстом оригіналу, під керівництвом викладача пропонують і аналізують варіанти перекладу, а потім вибирають оптимальний (викладач пропонує власний варіант перекладу як зразок). На другому етапі ведеться активізація лексичного матеріалу.

Які завдання спонукають студента до активізації його мовленнєвої компетенції як перекладача? Це робота з однокореновими словами, коли студент має вказати на відмінності їх значень та вжити у словосполученнях або реченнях, наприклад, *будівля, будова, будівництво, забудова, перебудова, прибудова*. Це робота з дієсловами *використовувати, вживати, користуватися, застосовувати*. Це заміна пасивних конструкцій активними й навпаки [3, С.98-99]. Це трансформація речень заміною синонімічних конструкцій з дієсловами, що вимагають після себе різних відмінків: *що – це що, що слугує чим, чим називають що* тощо. Працюючи над текстом перекладу, студенти складають називний план, що теж передбачає вміння трансформувати дієслівні словосполучення в іменникові.

З якими проблемами стикаються студенти, перекладаючи текст з російської мови на українську?

За теорією перекладу Р.Мароєвича, [4, С.65] існує два рівні аналізу тексту: 1 рівень – граматичний аспект, який охоплює:

- проблеми, загальні для всіх стилів, а також лексико-семантичні й фразеологічні;

- проблеми перекладу слів, у семантиці яких домінує культурно-країнознавчий компонент.

Другий рівень аналізу пов'язаний з художнім перекладом: з передачею образності художнього твору. Сюди ж відносяться фоніко-ритмічні проблеми перекладу поетичних творів.

Нас цікавить перший рівень. Граматичні проблеми класифікують за тематичним та типологічним принципами. Саме в граматичному аспекті зосереджено словотворчі, морфологічні й синтаксичні сторони перекладу. Проблеми, що виникають під час перекладу з російської мови на українську, пов'язані з відмінностями граматичних систем двох мов, якщо граматична одиниця існує:

- лише в мові оригіналу;
- в обох мовах, але має різне значення;
- в обох мовах, але її значення в одній мові ширше, ніж в іншій;
- в обох мовах в одному значенні, але це значення конкретизується залежно від лексичного оточення.

Перший тип проблем розглянемо на прикладі *читаемая мною книга – книга, яку я читаю*. Переклад здійснюється засобами іншого рівня. зокрема, активне вживання дієприкметників і зворотів у науковому стилі мовлення в російській мові та дуже помірне їх вживання в українській, обмеженість утворення пасивних дієприкметників теперішнього часу, що тягне за собою проблему адекватності заміни. Наприклад, у термінології фаху «Автомобілі» *ведущий мост, ведомое колесо*.

Практика доводить, що одиницею перекладу слід вважати «одиницю змісту» [5, С.24], тобто нею може бути як словосполучення, так і окрема морфема. Більше того, одиницею писемного перекладу виступає і слово, і словосполучення, й синтагма, і речення, й абзац, і весь текст, що перекладається. Такий тісний зв'язок між частиною та цілим спостерігається не тільки в перекладах художніх творів, але й у текстах науково-технічного характеру. Під час опису якогось нового явища, відкриття або технічної новинки можуть зустрітися слова та вирази, значення яких не зафіксовані у словниках, зрозуміти їх можна лише з довідникової літератури. Ці вміння стануть у пригоді при перекладі стандартів і патентів.

Студенти мають знати, що всі види перекладів можна поділити на дві категорії – прямий і непрямий. До першої категорії належать буквальний переклад, калькування і запозичення. Щодо цих перекладів науковці досі не дійшли спільної думки, проте слова, близькі за звучанням або написанням у різних мовах прийнято називати «несправжніми друзями перекладача». Переконалися в цьому можна на прикладі слів «*practically*» – «*майже*», а не «*практично*», «*лечить*» – «*лікувати*», а не «*лічити*», «*считать*» – «*вважати*», а не «*рахувати*» тощо. Іноді переклад має враховувати прагматичний момент перекладу, тобто тлумачення слова таким чином, щоб донести реалії одного народу мовними засобами іншого.

Розкриття контекстуального значення в процесі перекладу відбувається за логіко-семантичними закономірностями. Так, із двох близьких за значенням слів чи виразів перевага надається тому, що якнайточніше передає поняття. Для бачення такої адекватності перекладу використовують прийоми логічного мислення, особливо тоді, коли значення слова впливає з контексту, тобто слід виконати лексичну трансформацію. За теорією перекладу, існує сім різновидів лексичних трансформацій:

- диференціація значень;
- конкретизація значень;
- генералізація значень;
- розвиток змісту;
- антонімічний переклад;
- цілісне перетворення;
- компенсація втрат у процесі перекладу.

Ці прийоми деінде суміщаються.

Типові випадки, коли семантика одного слова ширша або вужча семантики слова іншої мови. Зокрема, іменник *student* в англійській мові має широку семантику – *студент, учень, учений*, проте в перекладі українською мовою це значення зазнало конкретизації. Прийом генералізації діаметрально протилежний диференціації та конкретизації, оскільки він полягає в заміні частини цілим, видового поняття родовим. Під прийомом змістового розвитку розуміємо заміну слова з мови оригіналу контекстуальним, логічно з ним пов'язаним (у художніх творах це метафоричні й метонімічні заміни). Враховуючи те, що всі самостійні частини мови поділяються на три категорії: предмети, процеси й ознаки, то під час перекладу спостерігаємо вражаюче розмаїття замін як у кожній категорії, так і між ними. Предмет може замінюватись ознакою, ознака – предметом або процесом. Під час перекладу дієслівних словосполучень визначено основні закономірності замін, які полягають у площині зв'язків між процесом (дією або станом) та його причиною або наслідком.

Антонімічний переклад полягає в заміні певного поняття на протилежне з відповідною перебудовою всього висловлювання з метою збереження незмінності змісту.

Особливої уваги потребує переклад конотативної лексики, тобто слів із однаковим предметним, або денотативним значенням, але різним емоційним змістом. Їх осмислення за допомогою простого перекладу на рідну мову студента не досягається (для порівняння рос. *береза*, укр. *верба, калина, тополя*).

Розробляючи систему передтекстових завдань, важливо враховувати як лексико-фразеологічні повні й часткові еквіваленти, так і безеквівалентну лексику та способи її передачі, а також роль контексту для розкриття значень багатозначних слів. Розширення потенційного активного лексичного запасу студентів-іноземців відбувається за рахунок загальнонаукової, інтернаціональної лексики та суспільно-політичної фразеології.

Як показує досвід, іноземні студенти на початковому етапі навчання не встигають сформуванню вміння здійснювати переклад, який супроводжувався б структурно-змістовим аналізом тексту. Це пояснюється несформованістю універсальних компонентів дії рідною мовою, тому навчання реферативного перекладу як особливого виду мовленнєвої діяльності вимагає системи зусиль на старших курсах. Саме реферативний переклад, на наш погляд, виявляє мовленнєву компетентність студента, оскільки засвідчує рівень осмислення тексту, що, у свою чергу, потребує активізації всіх здобутих знань як з граматики, так і за фахом. Цей вид роботи потребує від студента розв'язання граматичних питань – вибору граматичного еквівалента залежно від контексту, поділу або, навпаки, об'єднання речень, їх перестановки, трансформації синтаксичних структур. Під час роботи над рефератом-резюме обговорюються стилістичні питання – особливості передачі інформації в офіційно-діловому, газетно-публіцистичному та науковому стилях. Таким чином, реферативний переклад є потужним засобом підвищення мотивації у виборі мовних одиниць та визначення зв'язків між ними. Тому використання перекладу на завершальному етапі навчання сприяє більш глибокому засвоєнню специфіки мови, свідомому порівнянню граматичних конструкцій, активізації фахової термінології, набуттю вміння працювати з різними жанрами наукової і технічної літератури.

Отже, робота над перекладом може стати додатковою мотивацією мовленнєвої діяльності, що сприяє розвитку навичок і умінь усного й писемного мовлення, поглиблює знання мови, вчить уважно ставитись до слова, стійкого словосполучення, а також допомагає створенню тематичних словничків, необхідних на майбутнє.

Список літератури

1. Бардухаров Л.С. Язык и перевод. – М., 1973.
2. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Междунар. отношения. – 1974. – 210с.

3. Нечаева В.М. Перевод как аспект работы при обучении иностранных учащихся русскому языку // Русский язык для студентов-иностранцев. Сб. метод. Статей. Вып.17. М.: Русск. Язык, 1977. – С.94-100.
4. Мароевич Р. Проблемы перевода на близкородственный славянский язык (грамматический аспект)//Русский язык за рубежом. – 1990. – №4. – С.64-66.
5. А.В. Федоров. Основы общей теории перевода. – М., 1968.
6. Тетради переводчика / Под ред. Л.С.Бардухарова. – М.: Междунар. отношения. – 1974. – 104с.

Статья посвящена переводу как одной из важных проблем обучения иностранных студентов.

The article is devoted to translating as one of the most important teaching problems.

Одержано 09.07.10